

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง การเสด็จพระพาสต้นสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Royal Tourism into Sustainable Development) มีวัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์สาเหตุของการเสด็จประพาสต้นของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (พ.ศ. 2470-2559) ปัญหาที่ทรงประสบ แนวพระราชดำริ วิธีการในการแก้ปัญหาความแร้นแค้นของราษฎร ผลที่เกิดขึ้นว่าสอดคล้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน และตามหลักภูมิสังคมหรือไม่ ขอบเขตในการวิจัยอยู่ในพื้นที่บ้านคนไทย อำเภอสันกำแพง อำเภอแม่ออน ม้ง อำเภอแม่วัง และกะเหรี่ยง อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ เหตุการณ์ระหว่างพ.ศ. 2512-2560 การวิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์ผู้ใช้ข้อมูลสำคัญ และจากประสบการณ์ตรงของผู้วิจัย นำข้อมูลมาตรวจสอบ แล้วเสนอข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

การเสด็จประพาสต้นของพระมหากษัตริย์ไทย เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่คำว่า การเสด็จประพาสต้น เพิ่งเรียกขานตามเรือเครื่องต้น หรือเรือทรง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2396-2453) ม.จ. ภิศเดช รัชนี้ จึงได้ทรงนำราชาศัพท์ดังกล่าวมาทรงใช้กับการเสด็จเยี่ยมเยียนราษฎรในเขตภูเขาทางภาคเหนือของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

สาเหตุของการเสด็จประพาสต้น เกิดจากสภาพ และบทบาทของพระเจ้าแผ่นดิน ที่ทรงมีทศพิธราชธรรม รัก เป็นห่วงประชาชน ประชาชน และประเทศชาติประสบกับปัญหาเรื่องพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พ.ศ. 2508-2525) ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ความยากจน ขาดการคมนาคม การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ โดยการเผาป่า ทำไร่เลื่อนลอย ปลูกฝิ่น และความยากจน แร้นแค้น ต้อโอกาสของกลุ่มชาติพันธุ์

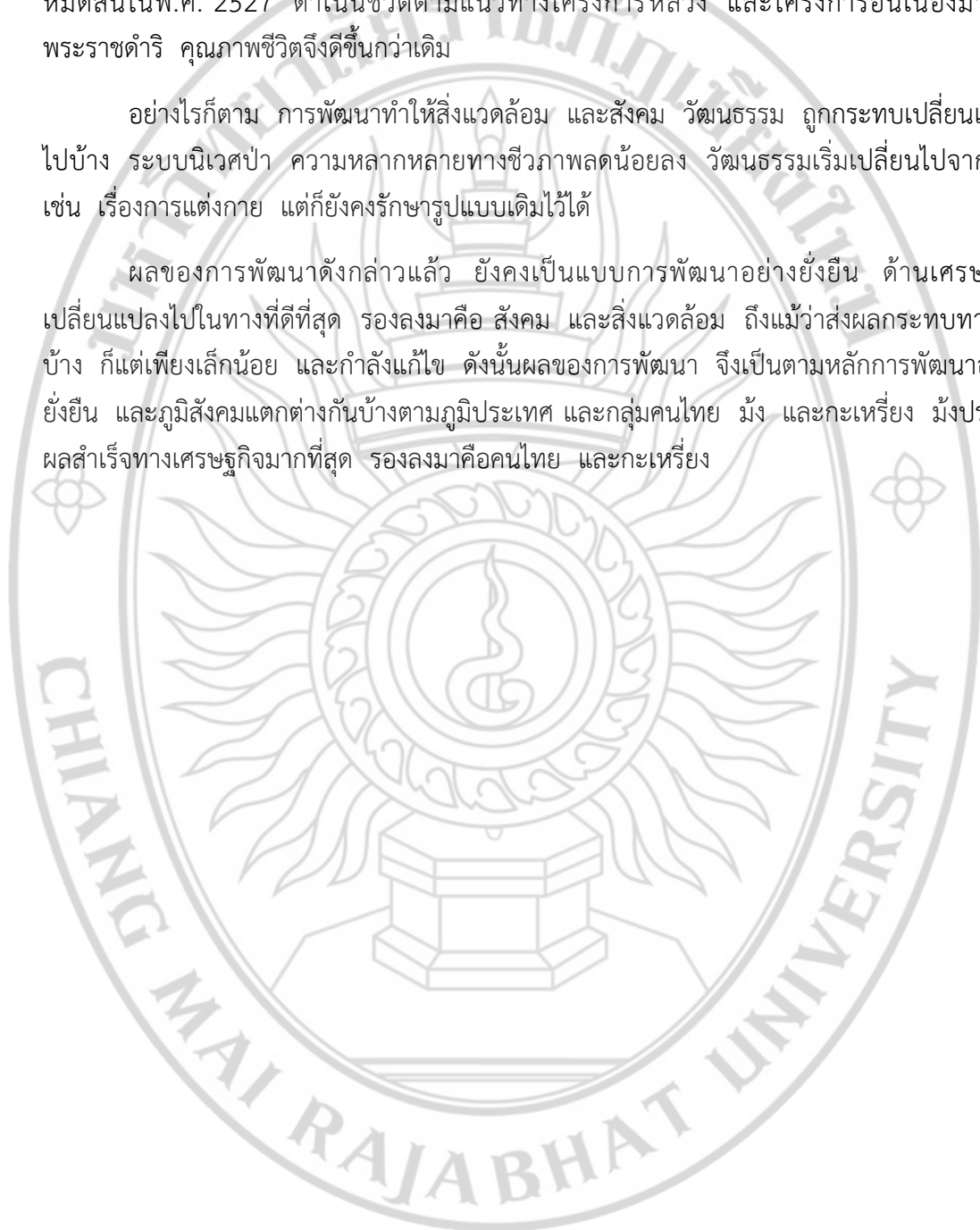
การแก้ปัญหาโดยหลักอริยสัจสี่ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ทำให้สามารถแก้ปัญหาแก่ราษฎรผู้ทุกข์ยากได้ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และสังคม สอดคล้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน และหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืนของโลก 17 ข้อ การแก้ปัญหาเริ่มต้นใช้โครงการส่วนพระองค์ในระยะแรกก่อนพ.ศ. 2525 และหลังจากนั้นใช้โครงการหลวง และโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในการแก้ปัญหา

ก่อนพ.ศ. 2520 คนไทยมีรายได้ปีละ 10,000-20,000 บาท แต่หลังจากการแก้ไขปัญหาแล้ว มีรายได้ปีละ 100,000-200,000 บาท หรือมากกว่านั้น ม้งมีรายได้ปีละไม่เกิน 3,000-4,000 บาท แต่เมื่อแก้ปัญหาแล้วมีรายได้ปีละมากกว่า 300,000 บาท หรือบางครอบครัวปีละมากกว่า 1-2 ล้านบาท กะเหรี่ยงมีรายได้ปีละ 3,000-4,000 บาทเช่นเดียวกับม้ง แต่หลังจากแก้ปัญหาแล้วมีรายได้ปีละ 100,000-300,000 บาท อาจน้อยกว่าม้ง แต่ก็ดีกว่าเดิมมากกว่า 30 เท่า นอกจากรายได้แล้ว การคมนาคม การสื่อสาร การศึกษา สาธารณสุข ก็พัฒนาดีกว่าเดิม แต่ก็ยังต้องปรับปรุงให้ดีกว่านี้ ในด้านการสาธารณสุข และการสื่อสาร

การค้นพบการปลูกพืช ผัก ผลไม้เมืองหนาว และการแปรรูปการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ รวมทั้งการส่งเสริมอาชีพอื่นนอกภาคเกษตร เช่น การหัตถกรรม การท่องเที่ยว รวมทั้งการพัฒนาส่งเสริมปัจจัยในการผลิต ทำให้ได้รับผลผลิตและรายได้มากขึ้น ทำให้การปลูกฝิ่นลดน้อยลง และหมดสิ้นในพ.ศ. 2527 ดำเนินชีวิตตามแนวทางโครงการหลวง และโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ คุณภาพชีวิตจึงดีขึ้นกว่าเดิม

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาทำให้สิ่งแวดล้อม และสังคม วัฒนธรรม ถูกกระทบเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ระบบนิเวศป่า ความหลากหลายทางชีวภาพลดน้อยลง วัฒนธรรมเริ่มเปลี่ยนไปจากเดิม เช่น เรื่องการแต่งกาย แต่ก็ยังคงรักษารูปแบบเดิมไว้ได้

ผลของการพัฒนาดังกล่าวแล้ว ยังคงเป็นแบบการพัฒนาอย่างยั่งยืน ด้านเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีที่สุด รองลงมาคือ สังคม และสิ่งแวดล้อม ถึงแม้ว่าส่งผลกระทบทางลบบ้าง ก็แต่เพียงเล็กน้อย และกำลังแก้ไข ดังนั้นผลของการพัฒนา จึงเป็นตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน และภูมิสังคมแตกต่างกันบ้างตามภูมิประเทศ และกลุ่มคนไทย ม้ง และกะเหรี่ยง ม้งประสบผลสำเร็จทางเศรษฐกิจมากที่สุด รองลงมาคือคนไทย และกะเหรี่ยง

The Royal Tourism for Sustainable Development

ABSTRACT

The objective of this article is to analyze the reasons for the royal journeys of King Rama IX (1927-2016), the problems the monarch had encountered, the royal initiatives, methods to overcome the poverty problem of his subjects as well as the results of his attempts to see whether they are in accordance with sustainable development and geo-social principles. The areas of this investigation covered Thai villages in San Kamphaeng and Mae On districts, a Hmong village in Mae Rim district, and a Karen village in Mae Wang district, Chiang Mai province. This investigation focuses on the events from 1969 to 2017. This qualitative research was based on a documentary research, interviews with key informants, and direct experiences of the researcher. The data were verified for their accuracy and the results are presented descriptively. The findings are summarized as follows.

Royal tourism of Thai monarchs took place in the Ayuthaya Period. However, the concept was officially conceived in the reign of King Rama V (1853-1901) according to the name of the royal barge. M.C. Peesadet Ratchanee introduced the royal term to apply to the royal visits of the late King Rama IX to his subjects in mountainous areas in the north.

The reasons for the royal visits stemmed from the status and roles of the kings who were obliged to observe the Ten Moral Codes and were concerned about the well being of their subjects. Their subjects and the country in those days were encountering the problems of communism (1965-1982), economy, poverty, transportation, destruction of natural resources due to the slash-and-burn farming practice and opium cultivation, and opportunity deprivation of minority ethnic groups.

Solving the problems based on the Four Noble Truths, which include suffering, the cause of suffering, the cessation of suffering and the path leading to the cessation of suffering, enables residents to manage to solve their socio-economic and environmental problems. It is also in accordance with sustainable development and 17 items of the Global Sustainable Development Principle. Before 1977, the royal personal

projects were used to solve the problems. After the initial stage, the royal and royally initiated projects had been implemented.

Before 1977, the average annual income of Thai residents was about 20,000 baht. After the problems had been solved, their income increased to 100,000 or 200,000 baht or even more. For the Hmong ethnic group, their average annual income was not over 4,000 baht, but after the problems had been solved, it increased to 300,000 baht. Some might earn as much as a million baht a year. The average annual income of the Karen ethnic group was similar to that of the Hmong, but after the problems had been solved, it increased to between 100,000 and 300,000 baht, which was over thirty times higher than what they used to earn. In addition to better annual income, transportation, communication, education, and public health had improved significantly. However, public health and communication still required more improvement.

The findings

The cultivation of temperate fruits and vegetables as well as process and sales of these farming produce in addition to handicraft, tourism, and development of production factors had increased production yields and incomes. One positive result of these attempts was that opium cultivation was reduced and was completely eradicated in 1984. Leading their lives based on the royal and royally initiated projects had improved the quality of life of these marginalized ethnic groups.

Nevertheless, it is inevitable that developments have brought about socio-cultural and environmental changes. For instance, bio-diversity has been reduced in the forest ecological system, and culture, such as traditional dress, has not been the same as before. However, conventional patterns have still been maintained

The results of such developments were based on sustainable development. The best and most tangible change was economic, followed by social and environmental respectively. There have been some negative impacts from the developments, but they have been in an ongoing problem-solving process. Consequently, the results have been in accordance with the principle of sustainable development with successes varying according to geographical, social and ethnic differences. Economically, the Hmong were most successful, followed by Thais and the Karen respectively.

รูปภาพ

คำปรารภจากรักรักราชการแทนอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ รองศาสตราจารย์ ดร.ประพันธ์ ธรรมไชย

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 – 13 ตุลาคม พ.ศ. 2559) ได้พระราชทานพระบรมราโชวาท พระราชดำรัส และแนวพระราชดำริ ณ โอกาสต่าง ๆ ก่อให้เกิดนวัตกรรมทั้งรูปธรรมและนามธรรม เป็นประโยชน์ต่อพสกนิกรอย่างมากมาย ในลักษณะของแนวคิด (Thought) ทฤษฎี (Theory) โครงการส่วนพระองค์ โครงการหลวง และโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ รวม 4,741 โครงการ (พ.ศ. 2560)

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ได้ปฏิบัติพันธกิจตามแนวพระราชดำริอย่างต่อเนื่องติดต่อกันมาตั้งแต่ก่อนทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนาม “สถาบันราชภัฏ” เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2535 โดยยึดหลักพระบรมราโชวาท พระราชดำรัส แนวพระราชดำริ หลักการทรงงาน และคำสอน หรือรวมเรียกว่า “ศาสตร์พระราชา” เป็นแนวทางในการปฏิบัติ

การดำเนินงานในโครงการต่าง ๆ ซึ่งประสบผลสำเร็จอย่างมากมาย นอกจากหลักการทรงงาน 23 ข้อ หลักการ “เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา” หลักการ “บวร” หรือการพัฒนาแบบประสานร่วมกันระหว่าง บ้าน วัด และโรงเรียน หรือแนวคิด ทฤษฎีอื่น ๆ ตามศาสตร์พระราชาแล้วยังมีหลักการ วิธีการ อะไรอีกหรือไม่ที่นักวิชาการไม่ได้กล่าวถึงในการเผยแพร่ในงานวิชาการเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ด้วยเหตุผลดังกล่าว มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ จึงได้มอบหมายให้ ผศ.ชูสิทธิ์ ชูชาติ ซึ่งมีประสบการณ์ในงานวิชาการด้านโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และโครงการหลวงศึกษาค้นคว้าวิจัยร่วมกับ รองอธิการบดี ดร.ณัฏฐ บัญชัช โดยคัดเลือกพื้นที่อันเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ ในจังหวัดเชียงใหม่ ในเขตอำเภอแม่ริม อำเภอแม่แตง อำเภอสันกำแพง และอำเภอแม่อน ซึ่งประชากรเป็นคนไทย ม้ง และกะเหรี่ยง

ผลการวิจัยได้ค้นพบว่า แนวทางพัฒนาพระราชากรณียกิจเพื่อช่วยเหลือราษฎรผู้ทุกข์ยาก เริ่มต้นจากโครงการส่วนพระองค์ คือใช้ทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ในการลงทุนก่อนแล้วได้รับการช่วยเหลือจากรัฐบาลและหน่วยงานต่าง ๆ ทรงใช้วิธีการของพุทธศาสนา คือ อริยสัจสี่ในการแก้ปัญหาเพื่อนำไปสู่ “การเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา” ในการพัฒนาในแต่ละพื้นที่ในระยะเริ่มต้น ต้องใช้เวลาอย่างต่อเนื่องเพื่อปรับปรุง ติดตามผล ติดต่อกันจำนวนหลายปี ก่อนที่จะสรุปบทเรียนสู่หมู่บ้านอื่น ๆ ดังรายละเอียดในงานวิจัยเล่มนี้

ผลของการพัฒนาตลอดระยะเวลาที่เริ่มต้น ตั้งแต่ก่อน พ.ศ.2512 – พ.ศ.2560 สอดคล้อง
กับการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสหประชาชาติทั้ง 17 ข้อ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

ดังนั้นผลงานวิจัยเรื่องนี้ จึงตอบโจทย์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
ในการศึกษาวิธีการพัฒนาตามแนวพระราชดำริของพระองค์ท่าน เพื่อประโยชน์ในการสืบสานแนว
พระราชดำริต่อไป

(รองศาสตราจารย์ ดร.ประพันธ์ ธรรมไชย)

รักษาราชการแทนอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

กิตติกรรมประกาศ

ดินแดนชนบทเขตภูเขาห่างไกลจากตัวเมืองในจังหวัดก่อนปี พ.ศ. 2510 ระบบนิเวศป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์ในอดีต กำลังถูกทำลายลงด้วยการเผาป่าทำไร่เลื่อนลอย ปลุกผืน และการผลิตอาหารเพื่อยังชีพของคนและสัตว์เลี้ยง ในระบบการผลิตแบบยังชีพ ประชาชนแร้นแค้น อดอยาก ขาดการศึกษา สาธารณสุข สาธารณูปโภค และการคมนาคม แต่ความทุกข์ยากลำบากเหล่านี้ ค่อย ๆ หมดไป เมื่อเกิดโครงการส่วนพระองค์ โครงการหลวง และโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเข้ามาแก้ไขปัญหา ทั้งประชาชนและสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่พ.ศ. 2512 เป็นต้นมา

การเขียนงานวิจัยเรื่องนี้ จึงต้องการศึกษาวิธีการและผลสำเร็จของงาน หรือพระราชกรณียกิจ

การเขียนงานวิจัยเรื่องนี้ ได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการ และส่วนบุคคล ดังนี้

ดร.ณนิต บุญชัย รักษาการแทนอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ได้อนุมัติเงินกองทุนสนับสนุนการบริหารเพื่อให้ดำเนินการวิจัยในการสืบสานพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (พ.ศ. 2470-2559) เพื่อถอดบทเรียนเป็นแบบอย่างในการพัฒนาท้องถิ่น และได้ติดตามออกไปเก็บข้อมูลด้วยตนเองหลายครั้ง

ต่อมาก็ได้รับการสนับสนุนจาก รองศาสตราจารย์ ดร.ประพันธ์ ธรรมไชย รักษาการแทนอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ และผู้บริหารคนอื่น ๆ ได้ดีตลอดมา

ขอขอบคุณ ชาวบ้าน ฟั่นอง คนไทย ม้ง และกะเหรี่ยง ที่ให้ข้อมูลสำคัญในการทำวิจัย ผู้ให้ข้อมูลบางท่านก็เคยได้มีประสบการณ์ในการปฏิบัติงานร่วมกับพระเจ้าอยู่หัว ในการดำเนินพระราชกรณียกิจมาแล้ว ได้เข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิด และบางคนเคยผูกพระกรให้พระเจ้าอยู่หัว พุดคุยกับพระเจ้าอยู่หัว ในหมู่บ้านที่แสนกันดารในชนบท

ขอบคุณครอบครัว คุณวรรณเพ็ญ ชูชาติ ที่จัดเตรียมเรื่องการเก็บข้อมูล ออกพื้นที่เก็บข้อมูล และได้รับการช่วยเหลืออย่างดีตลอดการเขียนงานวิจัย ครอบครัว จึงเป็นสิ่งสำคัญและแรงผลักดันความสำเร็จทางวิชาการ

ขอบคุณ คุณรัชฎาพร พันธุ์ทวี ผู้จัดพิมพ์เอกสาร จนนานลุล่วงไปด้วยดี

บทเรียนจากการวิจัยครั้งนี้ คงเป็นประโยชน์ในการต่อยอด สืบสานศาสตร์พระราชาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน สืบไป ผู้วิจัยจึงเผยแพร่ผลงานออกสู่สาธารณชนทั้งหนังสือรูปเล่ม E-Book และบทความทางวิชาการ

ชูสิทธิ์ ชูชาติ

ผู้ศึกษาศาสตร์พระราชาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

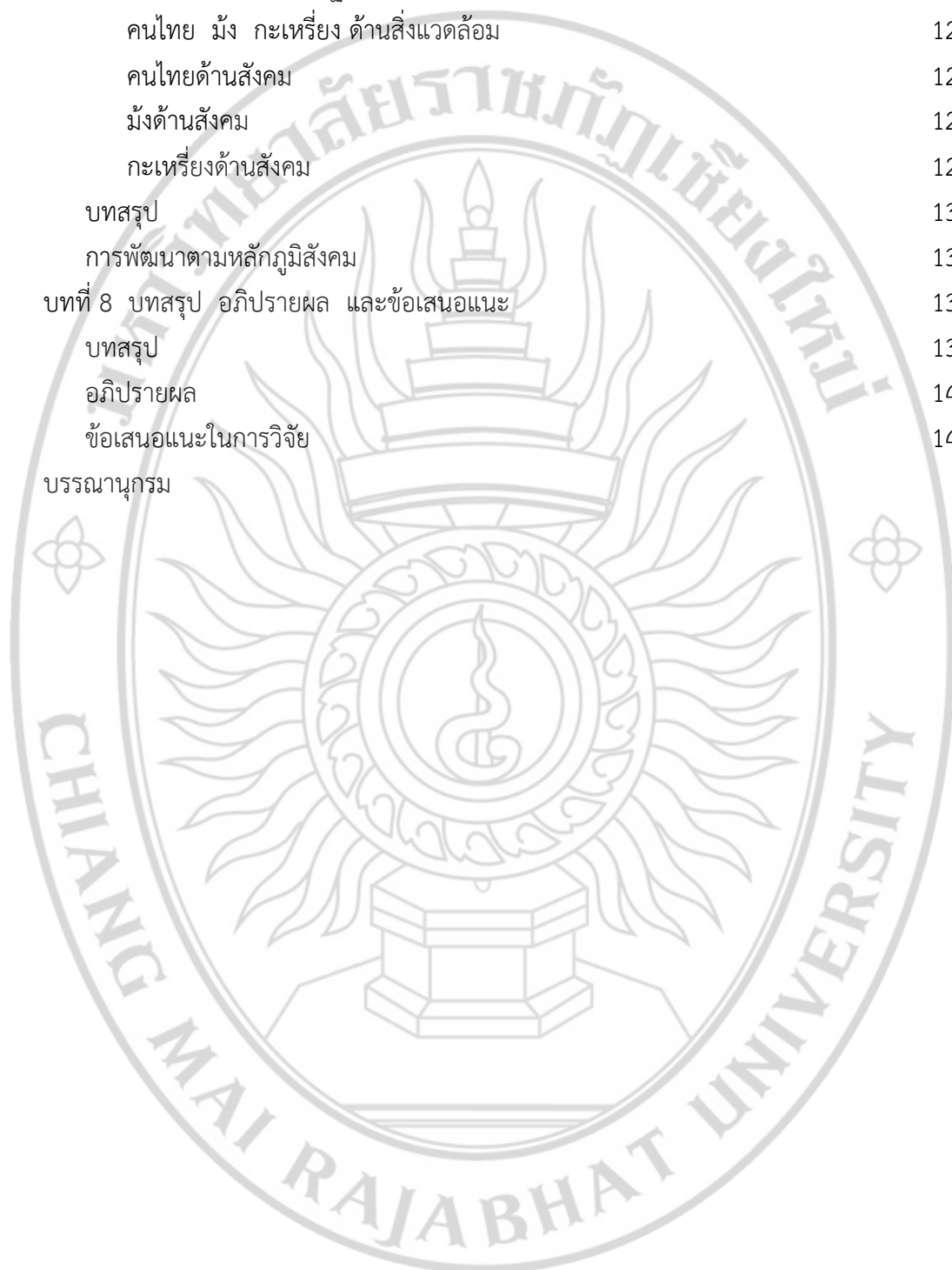
12 สิงหาคม 2561

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(1)
กิตติกรรมประกาศ	(7)
สารบัญ	(8)
สารบัญตาราง	(11)
สารบัญรูปภาพ	(12)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญและที่มาของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย	2
ขอบเขตของโครงการวิจัย	3
วิธีการดำเนินการวิจัย	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
ระยะเวลาในการทำวิจัย	5
คำสำคัญ	5
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ	7
โครงการหลวง	13
หลักการทรงงาน	16
การพัฒนาอย่างยั่งยืน	21
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	24
บทที่ 3 ภูมิหลัง และบริบทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	33
โครงการพื้นที่ห้วยสถานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ	33
โครงการหมู่บ้านสหกรณ์สันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่	40
ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สาใหม่	43
ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย	45
ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงทุ่งหลวง	47
บทที่ 4 การเสด็จประพาสต้น	52
ประวัติการเสด็จประพาสต้น	52
สาเหตุของการเสด็จประพาสต้น	54
1. สถานภาพและบทบาทของพระเจ้าแผ่นดิน	54
2. ความผาสุกของประชาชน	55

3. ปัญหาความไม่มั่นคงในภาคเหนือ และประเทศไทย	59
3.1 ปัญหาด้านพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย	59
3.2 ปัญหาด้านเศรษฐกิจ	61
3.3 ปัญหาด้านการคมนาคม	61
3.4 ปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และการปลูกฝิ่น	62
4. การช่วยเหลือชาวนา (กลุ่มชาติพันธุ์)	63
บทที่ 5 ปัญหาของราษฎร	67
1. การเมืองและความมั่นคง	67
1.1 พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย	67
1.2 การปลูกฝิ่น การค้าฝิ่น และการเสพฝิ่น	70
2. ปัญหาเศรษฐกิจ	71
2.1 การผลิตแบบยังชีพ	71
2.2 การคมนาคม	
2.3 การตลาด	
3. สังคม	78
3.1 สุขภาพ อนามัย	78
3.2 การศึกษา	80
4. สิ่งแวดล้อม	80
4.1 ดิน	
4.2 น้ำ	
4.3 ป่า	
4.4 ภูมิทัศน์ในหมู่บ้าน	
บทที่ 6 แนวพระราชดำริ วิธีการ และโครงการแก้ปัญหา	84
แนวพระราชดำริในการแก้ปัญหา	84
วิธีการในการแก้ปัญหา	86
โครงการแก้ปัญหาให้แก่ราษฎร	89
โครงการส่วนพระองค์	89
โครงการหลวง	94
โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ	96
บทที่ 7 วิเคราะห์ผลของการพัฒนากับหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน และภูมิสังคม	107
วิเคราะห์ผลของการพัฒนากับการพัฒนาอย่างยั่งยืน	107
ผลการพัฒนาอย่างยั่งยืน	110
คนไทยในด้านเศรษฐกิจ	110

มั่งในด้านเศรษฐกิจ	114
กะเหรี่ยงในด้านเศรษฐกิจ	120
คนไทย มั่ง กะเหรี่ยง ด้านสิ่งแวดล้อม	123
คนไทยด้านสังคม	128
มั่งด้านสังคม	129
กะเหรี่ยงด้านสังคม	129
บทสรุป	131
การพัฒนาตามหลักภูมิสังคม	132
บทที่ 8 บทสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	135
บทสรุป	135
อภิปรายผล	141
ข้อเสนอแนะในการวิจัย	144
บรรณานุกรม	

สารบัญตาราง

ตารางที่

หน้า

1.1 แสดงจำนวนโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

8

ตารางภาพประกอบ

ภาพที่	หน้า
3.1 เครื่องถ้วยชาม	34
3.2 หน่วยงานก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ	36
3.3 อ่างเก็บน้ำห้วยลาน	36
3.4 อ่างเก็บน้ำดอยโตน	37
3.5 ป่าไม้หลังการอนุรักษ์ฟื้นฟู	38
3.6 สถานีประมงห้วยลาน	39
3.7 กลุ่มอาชีพทอผ้า	40
3.8 พื้นที่ในโครงการหมู่บ้านสหกรณ์สันกำแพง	41
3.9 พื้นที่เลี้ยงนมวัวโครงการสหกรณ์หมู่บ้านสันกำแพงในปัจจุบัน	42
3.10 พื้นที่โครงการหลวงแม่สาใหม่	43
3.11 พื้นที่โครงการหลวงหนองหอย	45
3.12 พื้นที่โครงการหลวงทุ่งหลวง	47
3.13 อ่างเก็บน้ำโครงการหลวงทุ่งหลวง	49
3.14 พื้นที่บ้านโป่งสมิ	50
3.15 พื้นที่เกษตรบ้านโป่งสมิ	51
5.1 ฝายบ้านโป่งสมิ	77
5.2 การประปาหมู่บ้าน	79
5.3 การเลี้ยงสัตว์ในเขตบ้านเรือน	82
6.1 จุดประทับแรมในป่าบ้านปางขมุ	90
6.2 โรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์ 7	91
6.3 หมู่บ้านแม่สาใหม่	92
6.4 หมู่บ้านหนองหอย	92
6.5 ข้าวออกรวงบ้านโป่งสมิ	95
6.6 นาขั้นบันไดบ้านโป่งสมิ	96
6.7 การเลี้ยงโคนม	97
6.8 ฟางข้าวอาหารชนิดหนึ่งของโคนม	99
6.9 อ่างเก็บน้ำห้วยลาน	101
6.10 พื้นที่ป่าไม้ห้วยลานหลังการฟื้นฟู	102
6.11 สำนักงานฝายป่าไม้	102
6.12 สถานีประมงดอยโตน	103

6.13	บ่ออนุบาลลูกปลาสถานีประมงดอยโตน	104
6.14	ทุ่งนาบ้านปาง ห้วยลาน	105
6.15	พระราชกระแสน้ำรับสั่งในการจัดตั้งสถานีประมง	106
7.1	การเลี้ยงโคนม	111
7.2	ทรัพยากรภูมิปัญญาตำบลบ้านสหกรณ์	112
7.3	ที่พักแบบโฮมสเตย์บ้านปาง ห้วยลาน	113
7.4	การผลิตหลอดกาแฟไม้ไผ่เพื่อการจำหน่าย	114
7.5	ดอยผากล่อง	115
7.6	โรงเรียนเจ้าแม่หลวงอุปถัมภ์ 2	116
7.7	แปลงเกษตร และที่พักนักท่องเที่ยวบ้านแม่สาใหม่	117
7.8	สวนลิ้นจี่บ้านโป่งแยงใน	118
7.9	การปลูกพืชเมืองหนาวในเขตโครงการหลวง	119
7.10	กิจกรรมนำเที่ยวระบบนิเวศป่าเขตหมู่บ้าน	119
7.11	อ่างเก็บน้ำห้วยตอง	121
7.12	ชาวบ้านร่วมมือในพิธีกรรมต่าง ๆ	122
7.13	หมู่บ้านโป่งสมิ	123
7.14	ป่าดงช้าง ป่าอนุรักษ์เชิงพิธีกรรมของแม่สาใหม่	125
7.15	เขตป่าและทุ่งนาหมู่บ้านโป่งสมิ	126
7.16	พื้นที่แหล่งแร่ในอดีตกลับมาอุตสาหกรรม	127
7.17	ฟาร์มโคนมขนาดเล็ก	128
7.18	ชาวม้งยังคงอนุรักษ์การแต่งกายแบบเดิม	129
7.19	บ้านเรือนม้งในปัจจุบัน	129
7.20	แปลงผักบ้านโป่งสมิ	130
7.21	การแต่งกายของผู้หญิงกะเหรี่ยง	131